

NAGY SZABOLCS

nagy.szabolcs.8200@gmail.com

főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára)

tudományos munkatárs (Magyar Tudományos Akadémia Lendület Trianon 100 kutatócsoport)

Az 1916-os erdélyi betörés egyes hatásai a háromszéki nemzetiségi együttélésre¹

Some Impacts of the Romanian Invasion of Transylvania
in 1916 to the Ethnic Coexistence in Háromszék

ABSTRACT

The Romanian invasion of Transylvania in 1916 caused widespread damage to the concerned territory. Although the Romanian army was relatively soon pushed back from Transylvania, during the war, the architectural and economic restoration had to wait for long, and in many places could not be achieved. However, the effects of the fractures in society were at least as severe as the above mentioned damages. Until to the invasion, the Romanian–Hungarian coexistence appeared to be smooth—at least on the surface. The short Roman occupation, however, caused suspicions that questioned the loyalty of local Romanians and the small-numbered Hungarian-speaking population remained in Transylvania. The returning Hungarian authorities tried to resolve the situation by conducting prosecutions with charges of collaboration. However, the broken pseudo-cohesion could not be restored again under the Hungarian rule.

KEYWORDS

First World War, Transylvania, 1916, Romanian occupation, Romanians, collaboration

DOI 10.14232/belv.2017.3.3

<https://doi.org/10.14232/belv.2017.3.3>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Nagy Szabolcs (2017): Az 1916-os erdélyi betörés egyes hatásai a háromszéki nemzetiségi együttélésre. *Belvedere Meridionale* 29. évf. 3. sz. 33–41. pp.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

¹ Jelen tanulmány az MTA Lendület Trianon 100 kutatócsoport munkája keretében készült.

BEVEZETÉS

Ma már köztudott, hogy a szarajevói merénylet után gróf Tisza István magyar miniszterelnök ellenezte a hadüzenet elküldését, mivel tartott az esetleges vereség Magyarországra nézve súlyos következményeitől, elsősorban az ország feldarabolásától.² Az antant a háború megindulásától szerette volna elérni, hogy Romániai szövetségesei ellen forduljon, s támadja meg Erdélyt. A román fél ezt megígérni is csak nagyon hosszú tárgyalások után volt hajlandó, de a harcok megindításához végül az antant ultimátumára volt szükség. 1916. augusztus 27-én este a román hadsereg megtámadta a jelentősebb erdélyi határállomásokat, megkezdte a behatolását az országba.³ A hadjárat sorsát a német és osztrák–magyar erősítés hamarosan megtörtént beérkezése megpecsételte. A két tűz közé került román hadsereg (délről a Mackensen vezette bolgár–német erők is megtámadták Romániát) hamar visszavonulásra kényszerült. Decemberben már Bukarest is elesett.⁴ A rövid hadjárat román szempontból nagy kudarcot hozott. Azonban a magyar fél is csak a hadisikereknek örvendhetett. Az erdélyi gazdaság és társadalom e rövid idő alatt is hatalmas károkat szenvedett. A támadás után a lakosság egy része elmenekült otthonaiból.⁵ Sajnos az egymásnak ellentmondó adatok miatt az elmenekültek pontos számát sem lehet rekonstruálni. A különböző becslésekről – nagyon szemléletesen – már a kortárs Nagybacsoni Nagy Vilmos is a következőket írta. „*A menekülők száma nem ismeretes és ismeretlen marad örökké. Az akkori becslések is nagyon különbözőek voltak. Az 1. hadsereg magyar kormánybiztosa (Betegh) a menekülők számát 1 millióra, az akkori belügyminiszter, Sándor János 4–500.000-re, az 1. hadsereg parancsnokság pedig 1–200.000-re becsülte.*”⁶

Sajnos ma sem tehetünk mást, mint hogy egyetértünk Nagybacsoni majd’ száz esztendő véleményével. Háromszék tekintetében azonban ha pontos számokat nem is, de az arányok érzékeltetésére szolgáló adatokat találhatunk. Sepsiszentgyörgy mintegy tizenegyezer lakójából például *Az Est* beszámolója szerint mindössze ötszáznyolcvanhárman maradtak vissza.⁷ Számos településen azonban mindenki otthon maradt, vagy rövid menekülés után inkább a hazatérés mellett döntött. A Sepsi Református Egyházmegye később összeírta beosztott falvai vonatkozó adatait. Eszerint a harminckilenc település közül harmincból a többség elmenekült, hatba még a megszállás alatt visszatért a lakosság zöme, míg háromban a legtöbben eleve otthon maradtak. Megvizsgálva az egyes csoportokat, nem sikerült semmiféle szabályszerűséget felfedezni. Mindkét (három) csoportban vegyesen található eldugott, illetve forgalmas helyen található község. De a lakosság nemzetiségi összetételét illetően sem mutatkoznak tendenciózus különbségek, azon egyszerű oknál fogva, hogy a harminckilenc település túlnyomó részét jelentős többségben magyarok lakták.⁸

A témával kapcsolatban meg kell említeni, hogy a forrásokban szereplő személyek nemzetiisége meglehetősen bizonytalan, mivel ilyen adatokat az iratok nem rögzítenek. Kivételt képeznek

² IFJ. BERTÉNYI 2002.

³ RAFFAY 1989.

⁴ RAFFAY 1989.

⁵ Ennek körülményeiről, a hadvezetés és a közigazgatás ellentétes szándékairól, egymásnak ellentmondó utasításairól ld. pl. BETEGH 1924. 69., illetve NAGYBACSONI 1923. 72–74. A polgári lakosság, illetve a katonaság, valamint a hadianyagok kiürítéséről külön polgári, illetve katonai utasítások rendelkeztek.

⁶ NAGYBACSONI 1923. 77.

⁷ *Az Est* 1916. szeptember 6. 2. Idézi: CSÓTI 2004.

⁸ KOVÁCS 1917.

a visszaemlékezések, egyéb összefoglalások, melyek azonban – jellegükből adódóan – hajlamosak az általánosításra, egyszerűsítésre, így vonatkozó állításaik igazságtartalmával kapcsolatban csupán becslésekre szorítkozhatunk. Visszatérő motívum például, hogy a nemzetiségek között a menekülési hajlandóságot tekintve különbség volt, a románok jóval kisebb arányban hagyták el otthonaikat. A körülmények alapján valóban nekik volt a legkevesebb okuk a behatoló hadsereg elől menekülni, s talán nem is érdemes kétkedni abban, hogy többségük otthon maradt.

E feltevéssel egybevágnak például Balázsovich Sándor, sepsiszentgyörgyi patikusnak a megszállás alatt készült naplóbejegyzései, melyekben többször hangsúlyozta, hogy – a XVIII. századi telepítés óta szinte szín román – Előpatak lakossága egy emberként otthon maradt.⁹ Ugyanígy erősítheti véleményünket egy Csóti Csaba által közölt táblázat, melyből kiderül, hogy az ott feltüntetett megyék közül – az egyedüliként – döntő többségében románok által lakott (88,71%) Fogaras vármegyében kiemelkedően alacsony volt a regisztrált menekültek száma (3,52%).¹⁰ Érdeemes még összevetni az előbbi adatot Szádeczky-Kardoss Lajos vonatkozó művének egy közlésével is: „*Fogaras vármegye oláh népe volt a legfölegényebb eleme az oláh irredenta bujtogatásainak. Radu Negru meséje, a Fogarásból kiköltözés és államalapítás ábrándképe megtermékenyítette az oláh fantáziát. A fogarasi pópák, dászkalok, banktisztviselők, mindmegannyi ügynökei voltak az oláh aspirációknak. A nép a határszél szomszédságánál fogva állandó érintkezésben volt a »czárával«¹¹ (ahogy ők Oláhországot emlegették).”¹²*

FOSZTOGATÁSOK

Az otthon maradók közötti vélt túlsúlyuktól nem függetlenül, a dokumentumok a fosztogatók esetében is a románok többségét feltételezték. A nyilvánvalóan túlzó, rémhírekre építkező írások mellett – bár árnyaltabb formában – de így van ez például a Balázsovich-féle naplóban is.

„*Ma a város képe megváltozott, a magyarok visszahúzódtak, nem mertek mutatkozni, helyüket a vidékről becsődült oláhság foglalta el, kik telt szekerekkel mentek haza.*”¹³

„*Hazajövet ebédre találkoztam az aldobolyi oláh pappal, ki egy lovas szekéren jött. Délután bemenne a városba láttam, hogy a szövetekezeti üzletből hordják az árut az előpataki és árapataki oláhok.¹⁴ Bementek az üzletbe, s egy oláh lovas kapitány biztatta a népet a fosztogatásra, s több társával együtt a tisztek is osztogatták az árut. Mikor már a sajtborító íveget is odaadták, s nem maradt egy doboz gyufa sem az üzletben, akkor átvezette a kapitány a népet a Kolcza üzletébe, ahonnan szintén elhordták még a csomagoló papírt is. Ott fosztogatott egy Kásás nevű volt hidvégi ember, ki most otthon lakik Előpatakon, ki két kis szürke lovas szekérére hordta ki az árut. Ezután hozzám jött a patika elé, ahol én üldögéltem egyedül, s beszélt, hogy Előpatakon kirabolták Domokos Miklóst, Domokos Ákost, Imecs Ernőt, Goldstein Józsefet, Goldstein Manót, és Bindert. Ennek folytán egy erős őrzőment ki Előpatakra, ki a néphez beszédet intézett, hogy örömmel jött Előpatakra mert mióta Oláhországból eljött, ez az első oláh község, de másrészt szomorúsággal tapasztalja, hogy az előpatakiak hogy rabolnak.*”¹⁵

⁹ NAGY 2011a.

¹⁰ CSÓTI 2004. 56.

¹¹ Țara, magyarul haza.

¹² SZÁDECZKY-KARDOSS (é.n.). 155.

¹³ NAGY 2011a. 323.

¹⁴ Árapatak Előpatak mellett fekszik, Előpatakhoz hasonlóan azon kevés korabeli háromszéki település egyike volt, melyben jelentős számban éltek románok.

¹⁵ NAGY 2011a. 322.

„[...] maga a kapitány vezette a katonákat a fosztogatásra. Délfelé apró sovány lovakon részben szuronyos katonák, részben civilek érkeztek, s a piacon álltak meg. Ugyancsak a piacon velük összevegyülve az előpataki oláhság, kiket tegnap egy kapitány értesített, hogy ma is kapnak fűszer árut. Ezeket azonban délután lovas katonákat hajtottak ki a városból, de az oláh pap két megrakott szekér árut is szállított haza. Ma délelőtt tüzték ki az oláh lobogót a kaszinó ablakába, délután pedig a városháza kapuja fölé, hangos vivát kiáltással.”¹⁶

„Ma is tele volt a város előpataki, árapataki, aldobolyi, dobollói oláhokkal, s árkosi oláh cigányokkal, kik mind tele zsákokkal mentek haza. Ma a szövőgyári üzletből szállították az árut a volt árvaszéki épületbe.”¹⁷

„Az előpataki oláhok ma is zsákban és lepedőben hordták a katonák által nekik ajándékozott árut. Megnéztem az Agrárhelyiséget, hol még a polc is össze van törve.”¹⁸

Mint látható, a naplói az tapasztalta, hogy a román civileket a megszállók nem hogy akadályozták volna a visszaélések elkövetésében, de egyenesen bátorították, segítették őket. Természetesen nem tagadja el azonban a magyarok által elkövetett fosztogatásokat sem. Ezt annak tulajdonítja, hogy főleg a lecsúszott elemek maradtak otthon, akik így a csonka közösségekben kiszabadulhattak a társadalmi kontrol alól. „Árkoson, Kőröspatakon és Kálnokon is az otthon maradt csőcselék rabol és rombol.”¹⁹ „Borzasztó volt az oláh invázió, s legborzasztóbb volt az, hogy ily csőcselék között kellett maradni itthon.” Vagy másutt: „Rémes dolog most már harmadik héten át nézni ezt a lelketlen rablást, melyben az itt való nép is részt vesz suttyomban. És rémes dolog ily nép közt lakni. Mert intelligens, jó lelkű ember alig maradt a városban száz, a többi 3-400 öregasszony, s züllött-iszákos öregember, kik most semmit sem dolgoznak.” Melik András honvédfőhadnagy szeptember 2-án kelt jelentése is hasonló jelenségről számol be: „Gyergyó Ditró és Remete községekben múlt hó augusztus 29-én és 30-án az ottan lévő nagyrészt román származású csendőrök és a trén fedezésére kirendelt mintegy zászlóalj cseh katonák együttértve boltokat, lakásokat, pincéket feltörték, kifosztottak és az ott maradt lakosságtól állatokat, majorságot harácsolnak anélkül, hogy erről írást adtak volna. Ezzel kapcsolatban azt is jelentem, hogy ezen dolgok látására a községben maradt csőcselék is neki bátorodott és szintén hasonló módon garázdálkodott az ottan maradt gazdátlan otthonokban.”²⁰

A fenti és egyéb források alapján nyilvánvaló, hogy a visszaéléseket nem lehet csupán a helyi román civilekhez és a megszálló hadsereghez kötni. A háborús viszonyok, nélkülözések, megromlott közrend mellett ezek a jelenségek sajnos „természetesek” voltak, bármely nemzetiség tagjai követték is el őket. Mennyiségi és minőségi különbség azonban megállapítható. Egyrészt a civilek fosztogatásait segítő, ösztönző katonák képe meglehetősen furcsa. Ha nem is példa nélküli a jelenség, fegyelmezett hadseregben nem megszokott. A katonai alakulatok a hadművelési területeken karhatalmi feladatokat is elláttak, így kötelességük volt tenni a rendbontások ellen. Természetesen a román hadseregben is voltak felelősségteljesen viselkedő vezetők, akik végül felléptek az áldatlan állapotok ellen.²¹

De mutatkoztak különbségek a fosztogatások, rongálások mennyisége és motivációi tekintetében is. A sepsi református egyházkerület már idézett jelentéséből például kiderül, hogy

¹⁶ NAGY 2011a. 323.

¹⁷ NAGY 2011a. 325.

¹⁸ NAGY 2011a. 326.

¹⁹ NAGY 2011a. 313.

²⁰ Idézi: PÁL-ANTAL 2003. 217.

²¹ Pl. NAGY 2011. 326.

a német és osztrák–magyar szövetségesek is okoztak károkat. Ezek azonban szinte kizárólag a szükségleteik kielégítése érdekében tett cselekedeteik következtében keletkeztek, például amikor kerítéslécből raktak tábor tüzet. A román katonák viszont gyakorta céltalanul lerombolták azon értékeket, melyeket nem tudtak, vagy nem tartottak érdemesnek elvinni. Így például nagyon sok templomi berendezés esett fosztogatásaik céltalan áldozatául.²²

KOLLABORÁCIÓS VÁDAK

A fosztogatók nemzeti hovatartozása csak áttételesen kapcsolódik az erdélyi románság lojalitásának kérdésköréhez. Történetek azonban olyan esetek is, melyek által az érintettek hazához való hűsége kérdőjeleztetett meg. A háborús viszonyok között az államellenes bűncselekmények egy köre a katonai büntetőbíróóságok illetékességébe tartozott. A katonai büntető eljárásjogot – a hadsereg kettős szervezetének megfelelően, első ízben a magyar történelem folyamán – 1912-ben két törvénycikk segítségével kodifikálták. A XXXII. törvénycikk a közös hadsereg, a XXXIII. pedig a honvédség büntető perrendtartásáról rendelkezett.²³ Ez utóbbi 14. szakasza rögzítette, hogy mozgósítás vagy háború tartama alatt minisztériumi rendeletben lehetőség nyílik egyes, a polgári bíróságok illetékességébe tartozó bűncselekményeket a katonai büntetőbíróóságok illetékességébe utalni. Ilyen deliktum volt a jogosulatlan toborzás, az esküvel fogadott katonai szolgálati köteletség megszegésére csábítás, vagy segélynyújtás, a kémkedés és az ellenséggel való más egyetértés büntette vagy a fegyveres erőnek vagy szövetséges csapatainak hátrányát vagy az ellenségnek előnyét célzó egyéb cselekmények, továbbá a katonai behívó parancs iránt engedetlenségre csábítás.²⁴

Az elmenekült, majd a megszállás végeztével visszatért lakosok részéről nem volt ritka az otthon maradtak irányába mutatott megvetés, bizalmatlanság. Kollektív ítélték meg őket. Általános volt a vélemény, hogy azok kivétel nélkül együttműködtek a megszállókkal, a fosztogatásokon kívül egyéb bűncselekményeket is elkövettek, „*újrománok lettek*”. Nem meglepő, hogy nagyszámú feljelentés is született velük szemben. Az aránylag nagyobb mennyiségben fennmaradt, a fenti bűncselekményi körbe tartozó, háromszéki ügyeket tárgyaló irat jó része ilyen feljelentés nyomán keletkezhetett. A források azonban sajnos nem az eredeti bírósági akták, hanem az eseteknek a vármegyei közigazgatás dokumentumaiban fennmaradt leiratai. A területen a Kolozsvári Honvéd Hadosztálybíróóság rendelkezett illetékességgel. Az alább tárgyalt eseteket vagy közvetlenül ez, vagy a Kolozsvári Honvéd Katonai Ügyészség brassói kiküldött ügyésze vizsgálta. Sajnos ezen szervek korabeli iratai szinte teljesen elvesztek az utókor számára, így az alább idézett ügyeken kívül újabb háromszéki példák felbukkanása nem nagyon várható.²⁵

Az ügyek terheltjeink etnikai hovatartozása meglehetősen kétséges, mivel a források azt nem rögzítették. Kézenfekvőnek tűnhet a nevekből kiindulni, ez azonban az asszimiláció miatt súlyos tévutakra vezethet. Egy későbbi, 1919. évi hírlapi közlés szerint például Selean Demeter borosjenői kőművest – akinek családneve nyilvánvalóan román eredetű, de Dumitru formában

²² KOVÁCS 1917.

²³ A témára vonatkozóan vö. FARKAS 2011; KELEMEN 2013.

²⁴ FARKAS 2011.

²⁵ A fondok hiányáról, hiányos voltáról a Hadtörténeti Levéltár interneten elérhető fondjegyzékéből tájékozódhatunk. (http://militaria.hu/adatb/leveltariuj/f/04_iv_fondfocsoport_segedletei)

keresztneve is elterjedt volt a románság körében – egy havi fogházra ítélte a román haditörvényszék, mert a román nyelvről beszélve sértő szavakkal illette a román nemzetet.²⁶ A későbbiekben ismertetett esetekben a szereplők nemzetiségét nagy valószínűséggel csak akkor lehet megállapítani, amikor az illető lakhelye szinte kizárólagos román etnikai túlsúllyal bírt.

Az ügyek első típusába azok tartoznak, melyek nagy valószínűséggel valamely visszatért szomszéd alaptalan feljelentése következtében indultak. Közös bennük, hogy valamennyi túlnyomó arányban magyar többségű település magyar hangzású családnevet viselő lakója ellen zajlott le, így a terheltek minden bizonnyal magyarok voltak. A kézdisárfalvai Bajkó Ferencet például azzal vádolták, hogy a megszállókkal bor s muzikaszó mellett mulatott, illetve a nőket főbelövással fenyegetve akarta a román katonákkal történő közösülésre kényszeríteni. Ezenkívül szerepelt a vádak között az is, hogy a románokkal közösen lopott, fosztogatott, illetve a többi otthon maradtat is bujtogatta az elmenekültek javainak kifosztására, s fuvarra kényszerítette az embereket. A vádatok végül ejtették, sajnos a döntés indoklása nem maradt fenn.²⁷ Ugyanez történt Sinka György és Györgyné, valamint Hegyi Ferenc sepsibodoki lakosok estében, akik a vádak szerint raboltak, fosztogattak, sőt Hegyi Ferenc még a magyar érzelmű helyieket is halálosan megfenyegette.²⁸ Szintén felmentették Ruzs János sepsibükszádi polgárt, aki a vádak szerint bíróságot vállalt, mindenféléről tájékoztatatta, illetve megvendégelte a megszállókat.²⁹

Pár esetben szerencsére rendelkezésünkre állnak az indoklások is. Például Málnási Zsigmond ikafalvi lakost azzal vádolták, hogy megmutatott a románoknak egy rejtett erdei utat, illetve egy Matis Géza nevű személynél ételhez is segített egy eltévedt román csapatot. Málnási védekezés-képpen előadta: ő ezeket kényszer alatt cselekedte, mivel miközben üzeneteket vitt különböző községekbe, hogy a katonaköteles férfiak kötelesek elmenekülni, egy román előőr s elfogta. Védekezését elfogadták.³⁰ Az illyefalvai Majláth János bírói tisztséget vállalt, illetve román karszalagot hordott, ami a Kolozsvári Honvéd Hadosztálybíróság véleménye alapján (kiváltképp, mivel a vádlott szerint ezt azért tette, hogy otthonmaradt társait hatékonyabban védelmezhesse) önmagában nem bűncselekmény. A Majláthot a fosztogatásokkal kapcsolatba hozó vádatok pedig bizonyítottság hiányában ejtette a bíróság.³¹ Ugyanígy a bodolai Serény József esetében, kit az a gyanú terhelt, hogy a bevonuló román csapatokat éljenezte és virágot vitt nekik.³²

Az ügyek között mindössze egyetlen olyan esetet találtunk, melyben kollaborációs cselekményben egy – neve és lakhelye alapján – vélhetően magyar származású személyt találtak bűnösnek. A kilyéni illetőségű Katona József, hatvannyolc éves asztalos, a Kolozsvári Honvéd Hadosztálybíróság döntése értelmében a katonai büntető törvénykönyv 327. §-ba ütköző, az állam hadiereje elleni büntettet követte el.³³ Az indoklás szerint a román invázió idején együttműködött a megszállókkal, magát községi bírónak nevezette ki. A román katonákat szívesen kalauzolta, velük közösen fosztogatott. Zoller Gizellát kényszerítette, hogy a románoknak nemzeti lobogót varrjon, magánál is kitézte a román zászlót. A kapuján, mint román bíró aposztrofálta magát, illetve azon egy „*Éljen Románia!*” feliratot is elhelyezett. Amikor a magyar csapatok közelítettek

²⁶ *Aradi Közlöny* 1919. szeptember 2.

²⁷ 9/2/a/156 fond 47. f.

²⁸ 9/2/a/156 fond 62. f.

²⁹ 9/2/a/156 fond 75. f.

³⁰ 9/2/a/157 fond 81. f.

³¹ 9/2/a/156 fond 107. f.

³² 9/2/a/156 fond 38. f.

³³ FARKAS 2011.

a községhez, figyelmeztette erre a román csendőröket és segítette menekülésüket. Tetteiért, melyet a református esperes jelentése is közölt, tizenöt év börtönt kapott, minden hónapban egyszer kenyér–víz böjttel, kemény fekhellyel, illetve évi egy hónap magánzárkával súlyosbítva.³⁴

A többi olyan személy, akit az eljárások során elítéltek, (a már ismertett kritériumok alapján) vélhetően román származású volt. E vélekedésünket az is alátámaszthatja, hogy ezek általában a visszavonuló román csapatokkal tartottak, s csak távollétükben sikerült elítélni őket. Így történt Máté János sósmezői lakos esetében is, aki előbb segített egy román járőrnek elrejtőzni, majd segítségükkel törbe csalta a magyar járőrt. Ez utóbbi tagjai közül kettőt lelőttek a románok. Az ítélelhirdetéskor Romániában tartózkodott.³⁵ Szintúgy Csoflak Konstantin és Cincereán György volt árapataki lakosok, akik a megszállás kezdetekor a románok elé vonultak egyházi zászlók alatt, éltetve a megszállókat, illetve Nagyromániát. Ezt követően Brendus György községi bíró házában titkos gyűléseket tartottak, majd közreműködtek abban, hogy a románok elhurcolták magukkal a református papot, a prókátort és másokat, összesen hét személyt. Érdekes adalék az esethez, hogy Cincereán a magyar uralom alatt közgyám volt, árulása tehát magisztrátusként még súlyosabban esett latba.³⁶

A mélyebb vizsgálódásokat mellőzve, szokás a 20. század elejének büntetőeljárásait kollektív elfogultként, koncepciózusként értékelni. Ezzel szemben a konkrét esetek elemzése során általában azt tapasztalja a kutató, hogy a bíróság – még az olyan, a szokásos jogállami garanciákat kevésbé nyújtó eljárás során is, mint a katonai perrendtartás szerint lefolytatott – mereven ügyelt az előírások, a jogszerűség betartására. A háromszéki eljárások közül ilyen például Bacsó Mária esete. A buzai születésű, pákói illetőségű huszonhat éves nőt annak ellenére felmentették, hogy esetében minden vádpont igazolást nyert. Az indoklás alapján ezt azért tették, mert cselekedeteit nem a románok, hanem a saját hasznára követte el. Ez pedig azt jelentette, hogy a bűncselekmény elkövetésének egy lényegi eleme hiányzott, mely hiátus miatt e cselekményt a jogszabály szerint nem lehetett a vádlott terhére róni. Pedig Bacsó a megszállókkal kialakított jó kapcsolatát felhasználva (a katonákkal erkölcsstelen viszonyt folytatott), többek között egy embert fuvarozásra kényszerítettett, főbelövetéssel, illetve a község felgyújtásával fenyegetőzött, valamint kijelentette: „*Remélem Isten kipusztítja a magyar nemzetet!*”³⁷

ÖSSZEGZÉS

A rövid román megszállás okozta gazdasági károk miatt a háború végéig nem kártalanították a Székelyföld lakosságát. De erre legalább létezett reális cselekvési terv, a kárt szenvedettek reménykedhettek az enyhülésben.³⁸ A helyi magyar–román viszonyokon viszont olyan sebek estek, melyek a legjobb szándék mellett sem tudtak volna behegedni az újabb román megszállásig hátralévő szűk két évben. Az idézett forrásokból jól látszik, hogy a menekülésből visszatérők legtöbb sérelmüket – az elterjedt vélekedés szerint szinte „kollektív” otthon maradt – románsághoz kötötték. E vélemény nyilván nem független a hetven esztendővel korábbi Avram Iancu-Axente Sever-féle vérengzések, vagy a 18. század végi Horea felkelés magyarellenes pogromjainak

³⁴ 9/2/a/113 fond 206. f.

³⁵ 9/2/a/156 fond 54. f.

³⁶ 9/2/a/156 fond 46. f.

³⁷ 9/2/a/156 fond 167. f.

³⁸ Ld. NAGY 2011b.

a kollektív tudatba ivódott emlékeitől. Sajnos források híján a képet csak árnyalhatjuk, a valódi arányokat, adatokat nem vázolhatjuk fel. Nagyon sajnálatos, hogy a Kolozsvári Honvéd Hadosztálybíróság teljes vonatkozó iratanyaga nem lelhető fel. Annak segítségével ugyanis legalább a kollaborációs ügyekről nyerhetnénk egy, ha nem is teljes, de a nagy általánosításokat jóval meghaladó szintű képet. Annyi azonban a fennmaradt iratok alapján is bizonyos, hogy az eljárások a kor jogi garanciális elvárásainak messze megfeleltek. (Marasztaló ítéletek egyébiránt jórészt olyan terheltek esetében születtek, akik nagyon nagy valószínűséggel románok voltak, s az ítéletek elől Romániába menekültek.)

De a visszatértek vádjainak nem csak az otthonmaradt románság, hanem az el nem menekült magyarok is céltábláivá váltak. Gyakran gondolták, hogy ezek a románok kiszolgálóivá váltak („*újrománok*” lettek), s tevékenyen részt vettek valamennyi bűnös cselekedetben. Az elejtett vádak többsége ilyen, rosszindulat táplálta feljelentés következményeként születhetett. A többször említett naplóíró, Balázsovichot is feljelentették. A patikus részletesen leírta naplójában ez ellene felmerült vádak, melyek alapján őt is a többiekhez hasonló sztereotip vélemények miatt keverték gyanúba. A Szentgyörgyről elmenekült kereskedő, Róth Dávid közlése alapján még az országos lap, *Az Est* is írt a patikus „*viselt dolgairól*”: „*a tiszték bementek Pap Antal fűszerüzletébe, ahol őt üveg bort fogyasztottak el. Hármat az alezredek, egyet Barabás főorvos, egyet Balázsovich gyógyszerész fizetett. A román tiszték között lévő kapitány – beszéli Róth – azzal dicsekedett, hogy tud magyarul. Ennek bizonyítékául elénekelt a Ritka búza, ritka árpa. ritka rozs című népdal első sorait*”³⁹ Bár a hasonló súlyú „*bűnök*” miatt Balázsovichot nem ítélték el, a társadalmi kapcsolatai beszűkültek, sokan bizalmatlanok lettek irányába. Talán ez is hozzájárult, hogy a háború után kitelepült Budapestre, s ott készítette tovább országos hírű sósborszeszét.

Mindezek a körülmények azt jelentették, hogy a székelyföldi társadalom számára „*Nagy-Magyarország*” korszaka véget ért 1916 augusztusában, ha a határokat még időlegesen sikerült is visszaállítani. Végzetes és végletes törésvonalak alakultak ki a társadalomban, mind a magyar etnikumon belül, mind a románok és a magyarok között. Paradox módon ez előbbit az újabb megszállás, majd Trianon feloldotta, a közös nemzetiségi sérelmek kohéziót teremtettek. S a kisebbséggé vált helyi magyarság azzal sem tudott tovább foglalkozni, hogy miként viselkedett a székelyföldi románság az 1916. esztendőben.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

Kovácsna Megyei Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy.

-9/2/a/156. és 157. fond (egykori Főispáni iratok tematikusan rendezett részei).

Irodalom

IFJ. BERTÉNYI IVÁN (2002): Tisza István és az I. világháború. In Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Budapest, Osiris. 28–86.

BETEGH MIKLÓS (1924): *Erdély a világháborúban*. Dicsőszentmárton, Erzsébet Könyvny.

³⁹ *Az Est* 1916. szeptember 17.

CSÓTI CSABA (2004): Az 1916. évi erdélyrészi háború és a Székelyföld. *Limes* 17. évf. 1. sz. 51–66.

FARKAS ÁDÁM (2011): „*Van-e új a nap alatt?*” Avagy a katonai bűncselekmények törvényi szabályozásának módosulásai a XX. században és egy lehetséges változtatási javaslat. www.hadjog.hu/wp-content/uploads/.../Farkas-Ádám-Kozma-pályamunka-2011.pdf. Hozzáférés: 2017. 05. 31.

KELEMEN ROLAND (2013): A katonai büntető igazságszolgáltatás szervezete az első katonai bűnvádi perrendtartás és annak módosításai tükrében. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 1. évf. 1. sz. 119–136.

KOVÁCS ANTAL (1917): *A sepsi református egyházmegye az oláh uralom alatt*. Sepsiszentgyörgy, Jókai Ny.

NAGYBACZONI NAGY VILMOS (1923): *A Románia elleni hadjárat*. I. kötet. Budapest, Fráter Ny.

NAGY SZABOLCS (2011a): Az 1916-os román megszállás egy sepsiszentgyörgyi patikus szemével – Balázsovich Sándor naplója. In Boér Hunor – Kinda István – Barti Levente – Kocs Irén – Szőcsné Gazda Enikő – Bordi Zsigmond Lóránd – Sztáncsuj Sándor József – Csáki Árpád – Demeter Lajos (szerk.): *Acta Siculica. A Székely Nemzeti Múzeum évkönyve*. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum. 295–326.

NAGY SZABOLCS (2011b): Egy székely város közállapotai az első világháború végén: A sepsiszentgyörgyi rendőrkapitány 1918. áprilisi felirata a megyei alispánnak. In Boér Hunor – Kinda István – Barti Levente – Kocs Irén – Szőcsné Gazda Enikő – Bordi Zsigmond Lóránd – Sztáncsuj Sándor József – Csáki Árpád – Demeter Lajos (szerk.): *Acta Siculica. A Székely Nemzeti Múzeum évkönyve*. Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum. 337–342.

PÁL-ANTAL SÁNDOR (2003): A csíkiak viszontagságai 1916-ban. In Pál-Antal Sándor: *A Székelyföld és városai*. Marosvásárhely, Mentor. 198–223.

RAFFAY ERNŐ (1989): *A vajdaságtól a birodalomig. Az újkori Románia története*. Szeged, JATE.

SZÁDECZKY-KARDOSS LAJOS (é.n.): *Az oláhok Erdélybe törése és kiverésük 1916–1917*. I. kötet. Budapest, Makkay Zoltán Könyvkiadó Vállalata.